

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 130 2009

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala, samt även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till Otto.Fischer@littvet.uu.se. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2010 och för recensioner 1 september 2010.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck, i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 978-91-87666-27-8

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2010

kapitel. I viss mening kan man få för sig att hans både tar mönster från och siktar in sig mot Terry Eagletons kvartssekelgamla skrift *The Function of Criticism* (1984). Där finns ju på samma koncentrerade sätt en historik som avser att leda fram till ett utdömande av då aktuella läror. Där fanns en hjälte i form av Raymond Williams som naturligtvis är en fallen hjälte i McDonalds värld.

Men kritik är historia – det är en invändning som man har nära till när man läser McDonald. Kritik är historia i högre grad än litteraturen själv. För den som likt undertecknad har för sig att litteraturvetenskapen behöver mer av historisk klarsyn, blir det särskilt uppenbart. Värderingarna är starkt bundna till den situation i vilken de uttalas. Det är på en gång självklart och långt mer befriande och arbetsbefordrande än vad McDonald tror.

En förenkling är naturligtvis tillåten när man ska röja väg för ett nytt eller möjligen gammalt synsätt. Man ska dock inte vara för snabb när man place-rar McDonald. I sitt återställande av gamla värden kunde han vara destinerad att tro på de objektiva värdena i konsten. Men han är inte den som talar för någon fast kanon. Han nöjer sig med den rimligare hållningen att man bör skilja på värdefullt och mindre värdefullt. Han är dessbättre inte tvärsäker på att själv kunna avgöra vad som ska rankas högt och lågt. Han är välgörande öppen och finner den kritiska diskussionen vara ett värde i sig. På denna nivå diskuterar han utvecklingen på bokmarknaden och menar sig kunna konstatera att demokratiseringen ofta kommit att tjäna bästsäljandets logik. Han har aktuella exempel. Hur stora möjligheter som nätet har för försäljningen av böcker, visar det i förvånande ringa grad gynna de undanskymda. Det är onekligen en tankeväckande framställning där det förmodligen dessutom är så att förhållandena i olika länder tenderar att utvecklas åt samma håll.

När McDonald ska pröva vad som kan göra åt saken, blir skillnaderna åter mer uppenbara. Han hoppas på att ”evaluative criticism” åter ska ta över. Han tänker då i första hand på den akademiska kritiken, men i princip ser han ingen skillnad mellan de bedömningar som genereras där och de som finns i tidningar och tidskrifter. Exemplifieringen när det gäller dagskritiken rymmer betecknande nog inte så många namn. Men vi som minns den 1980 bortgångne Kenneth Tynan och mindre för hans sexuella frispråkighet än för hans insats för Angry Young Men och Royal Court Revival från slutet av 1950-talet får också ett belägg för att McDonald kan hitta idoler på skilda håll.

Men hur ska det då sluta? Möjligheten att återuppväcka Eliot och Leavis är ingen. Inte heller deras like lär det finnas plats för. Men McDonald inkasserar slutligen enstaka nya namn som ger honom hopp. Han pekar på James Wood som gått vidare från *Manchester Guardian* och *The New Republic* till en professur i praktisk kritik vid Harvard. Här finns alltså en brygga mellan akademisk och oakademisk kritik.

McDonald vill skapa utrymme för en värderande kritik vid universiteten. Om det nu inte går att åstadkomma genom att återskapa en tidigare situation kan han, som man förstår av de avslutande sidorna i hans bok, väl tänka sig en skolning i ett slags creative criticism – och det är ju egentligen inte märkvärdigare än att en del av oss redan har prövat det i smätt. Här får det karaktären av en fräl-sande livboj. Med dess hjälp ska man inte bara lära sig hantverket utan också lära sig att våga. McDonalds ideal tycks vara en impressionistisk kritik. Men som ledstjärna väljer han inte den Anatole France som oftast kopplas till beteckningen utan Virginia Woolf och William Empson. De bästa är bra nog, men låter de sig härmas?

Per Rydén

Ann Steiner, *Litteraturen i mediasambället*. Studentlitteratur. Lund 2009.

Ann Steiner, som 2006 disputerade på en avhandling om Månadens bok, har analyserat utvecklingen på den moderna bokmarknaden i flera vetenskapliga artiklar, och dessutom undervisat på området i flera år. Hon är alltså väl förberedd för att skriva en lärobok om litteraturen och mediasambället – ett område som naturligtvis är av centralt intresse för litteraturvetare, men också för studenter i biblioteks- och informationsvetenskap och en större allmänhet med intresse för litteraturens materiella villkor.

Tidigare har kunskap om bokmarknaden förmedlats i pedagogiskt anlagda översikter som Bengt Holmströms & Åke Runnquists *Boksverige* (1971), Germund Michaneks *Författaren och samhället* (1972) och Rolf Yrliids *Litteraturens villkor* (1–3 omarb. uppl., 1984–1994), liksom i Per Gedins mer debattboksartade *Litteraturen i verkligheten* (1–2 omarb. uppl. 1975–1997) och i Bo Petersons mediehistorik *Mannaminne* (1988). Men läget på bokmarknaden förändras snabbt, och en ny

översikt är välbehövlig. Ann Steiner har också lyckats väl, trots att uppdraget är svårt. Området hon täcker är väldigt, inte minst eftersom hon också vill ge historiska perspektiv på utvecklingen: författares villkor, förlagsväsende och bokutgivning, försäljning och distribution (bokhandel, bokklubbar, etc.), läsaren, litteraturens offentlighet, folkbiblioteken och den kulturpolitik som påverkar litteraturen. Av naturliga skäl är de historiska översikterna mest skisser (som ibland tenderar att bli väl schematiserade). Tyngdpunkten i boken ligger istället på litteraturens nuvarande villkor och de tekniska förändringsprocesser som låter ana ett åtskilligt anorlunda framtid för den tryckta boken.

Titeln på Steiners bok markerar tydligt att hennes ambitioner är bredare än hos många av föregångarna – hon ser bokvärlden i ett bredare mediehistoriskt perspektiv där genombrottet för Internet och digitala medier är den senaste, ännu inte avslutade fasen. Det pågående teknikskiftet har en tendens att locka fram grandiosa ”medieteoretiker”, var och en med sitt eget självtillräckliga system, men Steiner läser sig inte vid någon sådan läromästare utan rör sig tvärtom försiktigt och med ett brett kunnande om bokens historia och utveckling. Hon är obenägen att komma med flotta och svepande påståenden, men desto mer beredd att förhålla sig eftertänksamt prövande. Samtidigt visar hon en tilltalande pedagogisk djärvhets genom att hon tar upp ämnen som nätbokhandelns utveckling, den moderna ljudbokens framgångar, bloggrevolutionen och läsplattornas (”e-böckernas”) betydelse. I sakens natur ligger att sådana avsnitt riskerar att åldras snabbt. Men på samma gång har de ett givet värde genom att vädja till studenternas nyfikenhet och lust att diskutera.

Litteraturen i mediasambället är en lärobok för studenter och för allmänheten, och har självfallet disponerats och skrivits som en sådan. Det innebär att referenserna inte alltid går så djupt och brett som de borde göra. Åtskilliga av de insprängda bok- och bibliotekshistoriska översikterna saknar exempelvis hänvisningar till tidigare forskning och bredare framställningar, vilket kan göra det svårt för den nyfikne läsaren att gå vidare. Ibland har Steiner också förlitat sig litet väl mycket på framställningar som är partsinlagor (Författarförbundets analys av författarens ekonomiska villkor, s. 52–53, är ett sådant exempel), och det finns ett antal – men förvånansvärt få – faktafel eller missvisande formuleringar. Det är naturligtvis också enkelt för den som sysslats med området att begära mer av fakta

och nyansering på varje punkt, men underligt vore annat för en framställning som summerar bokens historia och det nutida mediasambället på drygt tvåhundra sidor. Sådana fall kan också lätt rättas i de nya upplagor som rimligen kommer att ges ut under de kommande åren.

Bland de större anmärkningar mot underligheter i framställningen som kan göras finns följande.

I presentationen av Hans Hertels moderna kretsloppsmodell sägs att ”mediehissen” inte kan gå nedåt så att exempelvis en ”masslitterär” text förvandlas till en del av det ”speciallitterära” kretsloppet (s. 20). Men det hävdar naturligtvis inte Hertel (jfr versionen i *Litteratursociologi*, red. Furuland & Svedjedal, s. 208–211 om resor ned med ”mediehissen”). Ett typexempel på en sådan rörelse av återgång är när tidigare seklers europeiska romansuccéer i vår tid reduceras till klassikerutgåvor i textkritiska editioner för en vetenskaplig publik. Hertels modell är alltså betydligt mer flexibel än Steiner gör reda för.

Avsnittet om bokutgivning är ganska svagt och vagt, och borde helst ha rymt något om den historiska statistik som finns och problemen i den löpande statistiken (som egendomligt nog inte täcker hela bokutgivningen på ett tillfredsställande sätt). I beskrivningen av kommissionssystemet borde de fasta bokprisernas avgörande betydelse ha betonats tydligare (de var själva förutsättningen för systemet); och för övrigt var bokhandelsväsendet i äldre tid inte så ensidigt koncentrerat till Stockholm som påstås på ett ställe (s. 114).

I ett avsnitt försöker Steiner skilja mellan olika slags författartyper. De rubriker hon har valt är ”Etablerade författare”, ”Stjärnförfattare”, ”Outsidern” och ”Erkänd, men inte mer” (det sista en motsvarighet till ”midlist”). Indelningar av detta slag är besvärliga – och kan samtidigt väcka intressanta diskussioner i studentgrupper – men jag är inte övertygad om att de termer som har valts är de bästa. När Steiner beskriver den ”etablerade” författaren ringar hon i praktiken in en författartyp som har högt kulturellt anseende utan att fördenskill var en ”stjärnförfattare” i mediala och ekonomiska termer. Problemet är bara att de ”erkända, men inte mer” författarna naturligtvis är ”etablerade” i ungefär samma kulturella betydelse – det är bara det att deras mediala genomslag är något mindre, liksom deras försäljning. Här hade behövts en klarare kategorisering utifrån indikatorer som försäljningssiffror, medialt genomslag, litterära prisbelöningar och internationell lansering.

När sådana skönhetsfläckar har påpekats ska kraftigt betonas att Steiners bok som helhet är en beundransvärt klar och intellektuellt disciplinerad översikt av området. Forskningshänvisningarna har ofta (om än inte alltid) gjorts till antologier och översikter som är lätt tillgängliga i Sverige, vilket är en pedagogisk poäng. Och dispositionen är som gjord för att boken ska fungera som tankeväckande läromedel.

Framställningen börjar med en översikt av de olika standardmodellerna för att beskriva bokmarknaden, från "den litterära processen" (Lars Furuland) fram till den moderniserade bilden av "de litterära kretsloppen" i massmediesamhället (Hans Hertel). Därefter följer diskussioner av problematiska begrepp som "författare" (vem ska räknas dit?) och termer som verk/text/bok, liksom diskussioner av olika författarroller och författares ekonomi. Exempelen är välfunna, pedagogiska och koncist anförda. Senare följer översikter av förlagsväsende i Sverige och de största internationella förlagskoncernerna, liksom bokhandelsväsendets utveckling. Steiner har kunnandet och förmågan att se den svenska utvecklingen i ett internationellt, komparativt perspektiv, vilket skiljer hennes framställning från de flesta föregångarnas.

Översikter av detta slag tenderar att bli tesdrivande, antingen de anlägger ett författar- eller förläggarperspektiv. Ibland begränsas de också av att de läses till någon totaliserande teori, som, antingen det gäller Adorno, Habermas eller Bourdieu, köper sina upptäckter till priset av fatala inskränkningar av synfältet och därav orsakade missuppfattningar av litteraturens villkor. Steiner har lyckligtvis en god förmåga att se saker ur flera perspektiv, att pröva olika infallsvinklar. Lika väl som hon, utifrån en föreläsning av Horace Engdahl, visar på hur kvalitetskulturen har genomgått en marginalisering under senare decennier, kan hon konstatera hur elitkulturen konsekvent marginaliserar litteratur som kan anses "bred", "realistisk", "underhållande" och "kvinnlig". Ett sådant dubbel perspektiv ger en distans som är intellektuellt vitaliserande, och därmed blir ett verksamt pedagogiskt medel. Det lockar till upptäckter, invändningar och debatt.

Steiners kunskaper på det bokhistoriska området ger henne en nykter skepsis till många av de påståenden som florerar om litteraturens värld. Många lamenterar över litteraturens hotade ställning – men eftersom Ann Steiner har siffrorna på området klara för sig, kan hon konstatera att det ut-

ges och säljs fler böcker än någonsin tidigare, och att det största hotet mot litteraturen fortfarande är dess egen framgång i form av överutgivning.

Som helhet är Ann Steiners översikt en välkommen och skickligt utförd pedagogisk insats, nyttigt för alla som intresserar sig för litteraturens ställning och föränderliga villkor. Den har rimligen många år framför sig som användbar lärobok på området.

Johan Svedjedal

Berättande i olika medier. Red. Leif Dahlberg & Pelle Snickars (Mediehistoriskt Arkiv, 7). Statens Ljud- och bildarkiv. Stockholm 2008.

Mediernas spel är en kamp om vår uppmärksamhet, om vår tid att konsumera, producera och kommunicera information. Denna kamp ter sig dock paradoxalt nog inte sällan som ett effektivt samspel. Ett exempel: du läser en recension av en ny roman i den tryckta morgontidningen, gör en sökning på en prisjämförelsesajt, surfar in på onlinebokhandeln, upptäcker att titeln också finns som MP3-fil, beställer, betalar och laddar ner till din mobiltelefon. Sedan är det bara att ge sig ut på promenad och börja lyssna. Vägen till verket kan givetvis lika gärna börja i cyberland och gå via bokhandeln till favoritfåtöljen där du påbörjar färden genom boksidorna. Det mediala samspelet sker på alla nivåer och i alla riktningar, mellan det tryckta och det digitala, det traditionella och det nya. Inte minst gäller det gäller fiktiva världar och gestalter som uppträder i olika skepnader, ibland snarlika, ibland nästintill väsensskilda. Fiktionen och det aktuella lagrings- och presentationsmediet gör gemensam sak i att erövra vår tid genom att erbjuda en väl avvägd blandning av det välbekant etablerade och det nyskapande, annorlunda. Datorns multimediala funktioner och kapacitet erbjuder här nya möjligheter för traditionella konstnärliga former, som filmen, romanen, och fotografiet. Inte minst möjliggör den digitala tekniken också utveckling att nya typer av verk, där datorspel av olika slag är den mest expansiva grenen idag.

Mediekulturen är i ständig förändring och har så alltid varit. Datorn och Internet har som bekant medfört ovanligt snabba och radikala omvälvningar i vår tid som utmanat men också utvecklat tidigare medieformer och kulturella strukturer. Strävan efter att förstå och beskriva den nya teknikens betydelse fordrar dock att man förstår och kan